

ADATOK A SZEGEDI KÉKFESTŐ MESTERSÉGHEZ

JUHÁSZ ANTAL

A kékfestő mesterséget hazánkban idegen, főleg német, osztrák és cseh származású bevándorolt iparosok honosították meg. Ezt az ismert, általános érvényű megállapítást alátámasztják a mesterségre vonatkozó legrégebb szegedi adatok is. A múlt századi összeírásokban, iparos statisztikákban a festők között elsőként az *Adler*, *Auer*, *Felmayer* és *Wiedermann* családnevekre bukkanunk. Nehéz lenne megállapítani, melyikük volt az első kékfestő iparos a városban. Reizner szerint a festőipar „meghonosítója a Schwabenland-i Gundelfingenből ideszármazott Wiedermann család.” (1) Jenőfi Éva hozzáteszi, hogy a családi iratok bizonyossága szerint az első Wiedermann 1796-ban mint tímár jelent meg Szegeden, majd külföldi vándorútján elsajátította a kékfestő mesterséget és hazatérve ezt az új iparágat folytatta. (2) Ezzel szemben az 1828. évi összeírásban még nem találjuk a Wiedermannokat, mint kékfestő iparosokat. Az 1828-as összeírás szerint Szegeden 4 festő (latin megjelölése: *tinctor*) dolgozott: Felsővároson ifjabb Feldmayer Antal, Palánkban Egidius Kapelszperger, Joannes Adler és Joannes Auer. (3)

A Felmayer név (szerepel Feldmayer, Fellmayer alakban is) — mai tudomásunk szerint — Szegeden először 1759-ben bukkan fel, ekkor fogadják polgárrá Carolus Felmajert, aki az ausztriai Viennából, azaz Bécsből vándorolt be és foglalkozása mészáros. (4) Eredetileg valószínűleg marhakereskedő volt és Bécsbe szállított. Az 1776/77-es Balla-térkép alapján tudjuk, hogy telke és háza Felsővároson, a *Sándor réve* nevű Tisza-ág partján volt, azon a helyen, ahol a festőutódok az ipartelepet felépítették. A családban később tímármestereket találunk, ami könnyen érthetővé válik, ha tudjuk, hogy a mészárosoknak a levágott állatok bőréből nagy készletük halmozódott fel. Ez a kedvező adottság vezethette valamelyik Felmajert a tímár mesterség elsajátítására. A tímárság azután a kékfestéssel párhuzamosan öröklődött a családban: mindig volt a családnak egy tímár és egy kékfestő tagja is. Az 1828-as összeírásban szerepel Carolus Feldmayer tímár is. Érdeemesnek tartjuk kiemelni, hogy mindkét iparág hasonlóképpen előfordult a Wiedermann és az Adler családban is. E két iparágnek közös vonása, hogy egyformán nagy a vízszükségletük. Mind a bőrkikészítés, mind a kékfestés munkája többszöri áztatást, mosást igényel.

¹ Reizner J.: Szeged története. Szeged 1900. III, 458.

² Jenőfi Éva: Adatok a szegedi német telepések és céheik történetéhez. Budapest 1932, 42.

³ SZAL, 1828. évi összeírás. A *tinctor* itt kékfestőket jelöl véleményünk szerint, mert az így nevezett iparosok egyeznek a későbbi híres kékfestőkkel.

nyel, — ezért is telepedtek ezek az iparosok vízpartra vagy folyóhoz közeli helyre.

Az 1828-as összeírásban említett ifj. Felmayer Antal apjának foglalkozása még szűrszabó, ezek szerint fia volt a családban az első festő, a később híressé vált kékfestő üzem alapítója, akit 1826-ban fogadtak polgárrá. Egyébként id. Felmayer Antal volt a szabóktól 1827-ben különvált önálló szűrszabó céh első céhmestere. Érdekességként megjegyezzük, hogy a szűrszabó mesterség éppígy hagyományozódott az Auer iparoscsaládban is, amelynek tagjai szintén neves kékfestők voltak.

Szegedi kékfestők első említése a pozsonyi „Schön- und Schwarzfärber” céh főkönyvében szerepel. A céhnek országos hatásköre volt és főkönyvébe feljegyezték a céhbe felvett mesterek nevét, a felvétel időpontját és a mester lakhelyét. Elsőként 1797. nov. 19-én Mathias Peritz, majd 1810. okt. 14-én Johann Adler szegedi festő lett a céh tagja. (5) Peritz nevű festőről több adat nem került elő, de Johann Adler — mint láttuk — 1828-ban is dolgozott és festőműhelye a Palánkban volt.

Az eddigiekhez hozzátehetjük, hogy a családi hagyatékból előkerült a Wiedermannok nyomtatott cégiele, amelyen az alapítás éve 1830. Téves tehát Reizner állítása, amit Jenőfi is átvesz, mert adataink alapján a fentebb említett festők működése mind megelőzte Wiedermann József 1830-ban alapított festőműhelyét.

A XIX. század második negyedében Szegeden a kékfestőiparban dolgozók száma a következőképpen alakult:

1830 ...	4 mester,	9 legény,	1 inas,	összesen 14
1844 ...	3 „	21 „	6 „	„ 30 (6)

A mesterek száma ugyan nem növekedett, de a mesterség utánpótlása: a legények és inasok száma lényegesen gyarapodott, ami az ipar fejlődésének, vonzó voltának bizonyítéka. A fejlődésben döntő szerepet játszott a felsővárosi Felmayer-féle festőüzem. A század közepéről származó forrásunk így ír róla:

„Műipar tekintetben a Szegeden 1826-dik év óta létező vászon és gyolcs festőgyára Felmayer Antal fáradhatatlan buzgalmának köszöni lételetét. Évenként 3—4000 vég vásznat, 12—15 000 síma Cottont hoz létre, s majd ugyanannyit nyomtatásban. A gyár lóerővel dolgozik s az év különböző szakáiban 25—36 festőt és ugyanannyi szegénysorsú ifjút foglalkoztat, ez utóbbiak napi keresményeiken felül szorgalmas munkálkodáshoz szokva utóbb önálló műiparos családok alakítására képeztetnek. A gyár nyers Cotton anyagait Csehország- és Ausztriából veszi, a vásznak Gácsországból s a Szepességből, festék s Indigó 60 mázsányi készletet London, Hamburg, Svájc és Elzászból. Készletei nagy részben a Vojvodina s temesi bánságban találnak kelendőseget.” (7)

A gyárról korabeli írott források alapján Reizner több értékes adatot közöl. Az 1842. évi első iparműkiállításon Felmayer készítményei nagy feltűnést keltettek és elismerésül bronzéremmel tüntették ki. Az 1840-es években a véd-

⁴ SZAL, Polgárok aranykönyve.

⁵ Domonkos Ottó: Fejezetek a nyugatmagyarországi kékfestőipar történetéből, Ethnographia 1961, 205. — A részletadatokat Szerző szívességének köszönhetem.

⁶ SZAL, Tabella Numerum Opificum in Libera Regiaque Civitate Szegediensi existentium donotans et pro anno 830. deserviens. — Ugyanez a kimutatás 1844-ből.

⁷ Palugyay: Magyarország leírása ... Pest 1853, 254.

egyleti mozgalom kedvezett és további lendületet adott a gyár fejlődésének. Később Felmayer gőzerő alkalmazásával korszerűsítette üzemét, amelyben a 70-es években már 60 férfi és 30 női munkást foglalkoztatott. (8)

Reiznertől tudjuk azt is, hogy a festőknek 1842-ben pereskedésük volt a gyolcsosokkal, akik a piacon is árultak, pedig csak házalásra volt engedélyük. A helyi tanács a festőknek adott igazat és intézkedését a Helytartótanács is jóváhagyta. A szegedi kékfestőknek egyébként nem volt önálló céhük, hanem a kötélverők céhéhez tartoztak.

Az Ivánkovichs kékfestő család birtokában fennmaradt egy 1866-ban készült festett bádogtábla, amely megőrizte az akkori szegedi kékfestők névsorát. (L. I. kép.) Ismeretlen készítője a tábla két oldalán a festőműhely, illetőleg a mángorló ábrázolása alatt a következő festőket sorolja fel:

„Felmayer Antal id. és Lillin Károly. Wiedermann Josef. Ivánkovichs Ferentz. Buresch János. Kohlmann János. 1866.

Lágler Pál. Milka Frigyes. Dobrik Lajos. Pfeifer Károly, Köchler Ferentz. Hätzman Josef. Schindelek Josef. Kohlmann Károly. Kiefer Lajos. Broseka Ágoston. Wiedermann János. Huszthy Tamás. Kirner Kálmán. Maschek Adolf. Spinka Josef. Pribil Ferentz. Stoszke Lajos. Sponer János. Páll Máté. Kekczovits Mihály. Münster Josef. Leschenkoll János. Gróf Bálint. Szélesi Károly. 1866.” (9)

Eszerint 1866-ban Szegeden 30 kékfestő dolgozott. A névsor elején a jelentősebb festőmesterek szerepelnek. Nyilvánvalóan nem mind önálló mesterek, — hiszen ennyi festőműhely a városban sohasem volt —, hanem köztük vannak a festősegédek is. A nevek egy-egy kivételtől eltekintve német és szlovák származású iparosokra mutatnak. A később is működő festőkön — Wiedermann, Ivánkovichs stb. — kívül a mai öregek a felsoroltak közül már kevés névre emlékeznek. Valószínű, hogy az akkori festősegédek közül többen tovább vándoroltak és másutt önállósították magukat, vagy utódaik már nem folytatták a mesterséget.

Visszatérve a Felmayer gyárhoz, meg kell jegyeznünk, hogy az üzem működése 1876-ban, virágzása teljében megszűnt. Reizner magyarázatul családi okokat említ. A Felmayereknek Székesfehérvárott és Bécsben, Schwechat külvárosban volt még festőgyáruk, amelyek fokozatosan elsorvasztották a kis-műhelyeket. Tudunk arról, hogy a szegedi születésű Felmayer Ferenc (szül. 1828 valószínűleg az alapító Felmayer Antal fia) a hatvanas években Bécsbe került, és 1863-ban Kettenhofban kékfestőgyárat alapított. Áruit a monarchia keleti részébe szállította, ami a családi kapcsolattal magyarázható. (10)

A visszaemlékezések szerint a Felmayer gyárban valamennyi alkalmazott a gazdával és gazdasszonnyal egy asztalnál étkezett. Felmayer Antal lányait szegedi kékfestőkhöz adta nőül és vejeit ellátta az önálló műhely beindításához szükséges felszereléssel és portékával. Családi visszaemlékezésből tudjuk, hogy Teréz lányát Ivánkovichs Ferenc kékfestő vette feleségül, akinek műhelye a Szentháromság utcában volt.

⁸ Reizner III, 491. — A Felmayer családról hasznos adatokat nyújt még Czímer Károly: A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története (1829—1929) Szeged, 1929. 16, 52, 168—169.

⁹ A festőtábla a Móra Ferenc Múzeum helytörténeti gyűjteményében, ltsz: 62. 6. l.

¹⁰ Obermayer—Marnach, Éva: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815—1950. Graz—Köln 1957, 297.

A kékfestőgyár azon a telken épült, ahol az első bevándorló Carolus Felmayer még a XVIII. század közepe táján megtelepedett. Az 1841-es Giba-térkép alaprajza már kiépült telephelyet mutat. (11) A festőüzem három utcára: a Festő utcára (innen nyerte elnevezését is), Maros utcára és a Kálmán (ma Kálmány Lajos) utcára szolgált, hozzátartozott a ma is meglevő emeletes Peter-nelli ház, amely később Peter-nelli fűszernagykereskedő raktára volt, ma pedig a szalámigyár raktára és ipari műemlék. A Felmayer festőüzem volt Szeged első, múlt századi értelemben vett és felszerelt gyártelepe, amelynek készítményei a legjobb pesti festőgyárakkal is felvették a versenyt. Beszüntetése a helyi kisüzemek alakítására és működésére kedvezően hatott, hiszen volt munkásai igyekeztek önállósulni és ebben a gyár segítette is őket. Ezzel magyarázható, hogy a század végén Szegeden még növekedett az önálló mesterek száma:

1880 ...	10	önálló mester,	14	segéd,	1	inas,	összesen	25
1890 ...	11	„	16	„	—	„		27
1899 ...	13	„	17	„	—	„		30 (12)

A Felmayer-gyár megszűnése után a Wiedermann műhely volt a város legnagyobb kékfestő üze-m. Mint említettük, 1830-ban Wiedermann József alapította. A család József és Antal nevű tagjai egymást váltva örökölték az ipart. A műhely Zrínyi u. 13. sz. alatt volt, a régi *Sáncparton*, innen ered a nép által használt *sáncparti festők* elnevezés. Ugyancsak a Sáncpart mellett volt az Auer család festőműhelye. Pontos helyét nem ismerjük, éppígy az Adler műhelyét sem, hiszen ezek már a múlt század második felében elenyésztek. A Palánkban működött a század végén Glöckner József kékfestő is, aki azonban már a századfordulón áttért a kelmefestésre.

Ivánkovicsek műhelye Szentháromság u. 12. sz. alatt volt. A családi hagyomány szerint a bácskai Nemesmiliticsről vándoroltak be Szegedre. A már említett Ivánkovichs Ferenc a Felmayer családból nősült. Két fia: Albert és Gyula örökölték a mesterséget. Egy ideig együtt dolgoztak az apai műhelyben, majd Ivánkovichs Gyula 1881-ben Szentháromság utca 23. alatt önálló festőműhelyt és családi házat építtetett. (13) Az Ivánkovichs testvéreket az alsóvárosiak így nevezték: *a szögedi nagyfestők*. Valószínűnek tartjuk, hogy a mai Partizán utca egykori Boldogasszony sugárút és Szentháromság utca közötti szakaszának régi *Nagyfestő* utca elnevezése e sajátos népi elnevezésből származik. (14)

A felsővárosi kékfestő üzemek közül visszaemlékezésekből még a Kohlmann, Buresch, Dobrik és Bite műhelyekről tudunk. Az első három festő az 1866-os névsorban is szerepel, míg a Bite-műhely újabb alapítású. Kohlmann János festőműhelye a Fodor (ma Juhász Gyula) utca és a Kossuth utca sarkán volt. Buresch János Dugonics utca 28. sz. alatt dolgozott. Állítólag Csehországból származott. Műhelye kisebb volt, mint az eddig felsorolt festőké, utódai az 1900-as évektől nem is folytatták a kékfestést, hanem teljesen áttértek a kelmefestés — és vegytisztításra. Dobrik Lajos festőműhelye a Festő utcai Felmayer gyárhoz közel, Kálmán (ma Kálmány Lajos) utca 8. szám alatt volt.

¹¹ Giba-térkép 76. lap, Móra Ferenc Múzeum.

¹² Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. Szeged 1901, 619.

¹³ SZAL, Tanácsi iratok 112/881.

¹⁴ Vö.: Bálint Sándor: Palánk. Klny a MFMÉ 1960—62. évi kötetéből, Szeged, 1962. 157. — Föltevéünköt ottaninál valószínűbbnek tartjuk.

Ezeknél újabb, 1898-as alapítású volt a Bite-féle festőüzem. Bite Ferenc (1867–1920) a Szentháromság utcai öreg Ivánkovichs műhelyben tanulta a kékfestő mesterséget. Először *udvaros* volt másfél évig, ami azt jelentette, hogy a lovakat gondozta, vásárolásnál segédkezett. Az inasévek letelte után segédként is Ivánkovichsénál maradt. 1897-ben Kisteleken dolgozott egy szezonzban, majd 1898-ban Szegeden önállósította magát, de néhány évig még cégvezető volt özv. Ivánkovichs Albertné üzemében. 1902-ben Felsővároson, Szent Miklós utca 3. sz. alatt épített magának külön kékfestő műhelyet. Az udvari elhelyezésű műhely h: 12 m, sz: 5 m, a tervrajz szerint két egyforma helyiségre: mosókonyhára és festőszobára oszlik és 3 m magas szárítópádlása van. (15) Itt 1909-ig dolgozott, ekkor átköltözött Kálmán utca 8. (ma Kálmány Lajos utca 12.) szám alá, ahol a volt Dobrik-féle festőüzemet vette át.

Érdekes, hogy a fentebbi, többnyire apáról fiúra öröklődő festőüzemek mellé még az 1900-as években is létesült új kisműhely a városban. Ezt már nem bevándorolt kékfestő, hanem helybeli iparoscsalád sarja, Pálffy Gyula (szül. 1885) alapította. Apja, Pálffy Mátyás módos magyarszabó mester volt, fia 15 éves korában ment el inasnak özv. Ivánkovichs műhelyébe, ahol Bite Ferenc volt a tanítómestere. Pálffy Gyula a korabeli kékfestősegédek szokása szerint nagy vándorutat tett meg az orszáiban. Három-három évig dolgozott Győrött és Esztergomban, azután Pesten, Komáromban, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán, néhány hétig volt Berlinben, majd Besztercén át hazajött szülővárosába. 1909-ben iparigazolványt váltott és megtakarított pénzén önállósította magát az apai házban, Zerge utca 4. szám alatt. Műhelyében rövid ideig, csak 1915-ig folytatta mesterségét.

A kékfestő mesterséget űzte inas- és segédkorában Dennert Mihály is (1877–1960), aki a város legrégebbi kelmefestő és vegytisztító üzemének alapítója. Úgy hisszük, érdemes és tanulságos lesz röviden áttekinteni vándoréveit, mert jellemző fényt vetnek a korabeli ipari viszonyokra. Dennert Mihály ősi iparoscsaládból származott, apja csizmadia és bőrkereskedő volt, nagyapja tímár, ősei Elzász-Lotharingiából vándoroltak be Bácskába. A kékfestő mesterséget Futtakon, Újvidék mellett tanulta. 1895-ben miután felszabadult, Palánkára ment, majd Priglevicza Szentivánon dolgozott és még abban az évben Szegedre került. Itt Kohlmann festő Fodor utcai műhelyében dolgozott. Vándorútjának további állomásai: Kecskemét (Peskó-műhely), Buda, Székesfehérvár (Felmayer-üzem), Pápa, Győr (Zakócs Ferenc műhelye), utóbbi helyen huzamosabb ideig dolgozott, majd továbbment Bécsbe. A híres schwechati Felmayer kékfestőgyárban jelentkezett, de nem kapott munkát, mert szerinte, a gyárban csak helybeli, állandó munkások dolgoztak, akiknek Felmayer telket, házat biztosított, hogy lekösse őket. Mivel munka nélkül maradt, folytatta az utat Prágába, a németországi Passauba és Grácon át visszatért Bécsbe. Tíz hónapot töltött külföldön, ahonnan rövidebb gyöngyösi és monori tartózkodás után 1898-ban jött vissza Szegedre és özv. Ivánkovichs Gyuláné üzemét vezette egy szezonzban. Innen a Wiedermann műhelybe került segédnek. Kékfestőként szeretne volna önállósítani magát, de nem volt elég pénze a meginduláshoz. Ha a festő nem örökölte a műhelyet, akkor nehéz volt a maga lábán megállania, mert a meginduláshoz szükséges minimális felszerelés és egy-két láda portéka sokba került. Ezért Dennert végül 1904-ben kelmefestő és vegytisztító üzemet

¹⁵ SZAL, Tanácsi iratok, 391/902.

alapított. A kelmefestőket — úgy mondja — a rangosabb kékfestők abban az időben lebecsülték, *rongyfestő*, *kapcafestő* néven csúfolták.

A szegedi kékfestő üzemek közül legtovább a Wiedermann és Bite műhely működött. Wiedermann Antal Zrínyi utcai műhelyét a Dóm téri építkezések miatt kisajátították és 1928 körül bontották le. Műhelyének berendezését eladta még működő festőknek és az Újszegedi Kenderfonó Gyárnak, nagy része Kiskunfélegyházára, Velisek Jenő kékfestőhöz került. Ma ezeket a félegyházi Festő KTSz használja.

A Kálmán utcai Bite-féle festőüzemet a mester halála (1920) után özvegye tartotta fenn, és a műhelyben fia dolgozott egy-két segéddel. 1926-ban a műhelyet lebontották, majd lakásnak alakították át, a *mintafákat* eladták a szekszárdi Molnár József festőnek. A többi műhely már korábban beszüntette működését.

A múlt század végén még virágzó szegedi festőipar fokozatosan halt ki. Az első világháborúig a kékfestőknek jól ment az üzletük, de egyrészt sokan már gyári készítményeket is árusítottak, másrészt nem volt a mesterségnek utánpótlása. A világháború után elvesztették egyik fontos felvevő piacukat: a bácskai és bánáti falukat. Ez érzékeny veszteség volt rájuk, de ezen túl még a polgári, városias divat vidéki térhódítása miatt is csökkent a kereslet. A festőáru azért egyes falukban, főleg az idősebb parasztszasszonyok körében kelendő maradt, ezért tudott Kisteleken — a szegedi festők volt vásároló körzetében — Perényi János 1933-ban alapított kékfestő műhelye a legutóbbi évekig működni.

*

A kékfestés munkafolyamatát és a környék festőviseletét illetően utalok *A kisteleki kékfestő műhely* c. megjelenésre váró dolgozatomra. E témák részletes kifejtése ott történik meg, ezért ilyen vonatkozásban csak az ottanitól eltérő, speciálisan szegedi adatokra szorítkozom.

Nézzük először, milyen volt a szegedi műhelyek berendezése! A szóbeli visszaemlékezések szerint a legtöbb műhelyben volt külön *tarkázó szoba* és *kipaszoba*. Emellett nagyobb műhelyekben külön mosószobát és keményítős helyiséget tartottak. Természetesen mindenütt volt nyári és téli szárító, azaz magas szárítópaddás. Az Ivánkovichs testvéreknek közös mángorlójuk volt, Pálffy festő a tanítómesterénél, Bite Ferencnél *mángolt*, a többiek saját műhelyükben. A legjobban felszerelt szegedi műhely Wiedermannéé volt. Mindenütt kézzel *tarkáztak* egészen az utolsó időkig, csak a Wiedermann műhelyben volt mintázógép, (idegen szóval *peratin*). Utóbb a keményítést sem üstben végezték, hanem két külföldi keményítőgéppel dolgoztak. A Wiedermann, Ivánkovichs, Kohlmann műhelyben 5–6 *kipában* festettek, de kisebb műhelyekben is volt legalább 2 *kipa*. Emlegették a *gyöngye* vagy *fukszkipát*, amelyben már alaposan kihasználódott, kissé megsűrűsödött az indigófesték. Ezt előfestéskor, azaz *blendolás* idején használták. A *kipák* régen lucfenyőből készültek. Kisebb műhelyekben még *kerékráf*, a nagyobbakban *csillagráf* alkalmazására is sor került. A csillagráf előnye: 1. több anyag fér rá, 2. festés közben nem kell *bűteni*, azaz pálcával szétválasztani az összetapadt anyagot. A kékfestők lójárgányos mángorlót használtak, egyedül Wiedermannék szereltek fel

villanymotort, — ez hajtotta a *hasplit* vagy *pámolót* is —, sőt utóbb textilkalander alkalmazásával korszerűsítették üzemüket.

A festés alapanyagául külföldi vásznakat használtak. Legáltalánosabb volt a *molínó*, jóminőségű sárgavászon, amit főleg *símafestő*nek készítettek, mert erős szövésű, tartós anyag volt, de a nép kedvelte *mintás festő*nek is. Legjobb-nak a bécsi *schroll molínót* tartották. Gyakori alapanyag volt még a *kalikó*, amely valamivel vékonyabb vászon és a *levantin*, amely egész finom, könnyű anyag, ezért egyes faluk parasztasszonyai ünneplő mintás festőnek nagyon szerették. Festettek még *rumburgi* vásznat — ezt főleg a bánáti parasztok szerették — és régebben hozott háziszőttet is.

A fehér vászon a kereskedőktől verkekben érkezett a műhelybe: 1 *verk* 120–150 m. Ezt szétvágták általában négy felé, így végekben mosták, tarkázták, festették stb. az anyagot. Régebben előfordult, hogy a kötőt, de különösen a kendőt készen, kiszabva vitték el a festőhöz. Ezt is elvállalták, de ennek a *tarkázása* külön hozzáértést és nagy gondosságot igényelt.

Szokás volt az is, hogy a megtörődött festőruhát beadták mángorlás végett a festőknek. Különösen nagy ünnepek, így *havibúcsú* előtt lendült fel a műhelyek forgalma: az alsóvárosi asszonyok ilyenkor hozták rendbe ünneplő festőruhájukat.

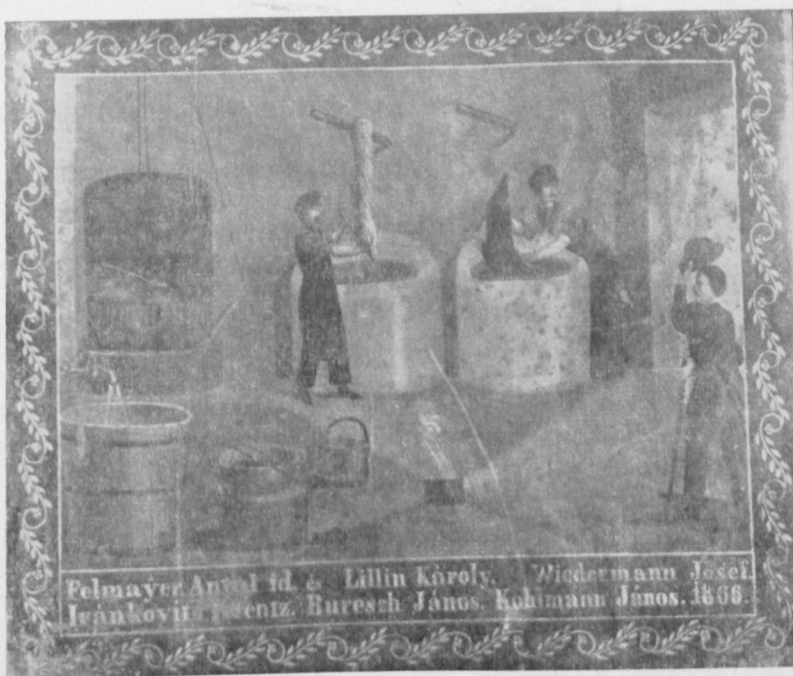
Megjegyezzük, hogy a régi szegedi festők a végeket a Tiszában mosták. Felsővároson Ökrös *superplaccánál* (a Felső-Tiszapart és a Római körút találkozásánál) és a szalámigyár előtt volt a mosás helye. Bakokra pallódeszkákat fektettek, azokon állva mostak. Folyó mentén ez hajdan általános lehetett. Nem véletlen tehát, hogy a szegedi kékfestők a Tiszához közel létesítették műhelyüket. A felsővárosi Felmayer festőüzem a Tiszához alig 100 m-re esett.

A munkafolyamattal kapcsolatban itt csak a közölt festőtábla magyarázatára szorítkozunk. Egyik oldalán (1. kép) a mosó vagy öblítő üstök mellett dolgozó festők láthatók. Az üstök felett az ún. *dokenik* vannak, amikre a kiöblített anyagot tették. A tábla bal felső sarkában a *kipából* felhúzott *ráf*on éppen festés alatt levő anyag lóg. Előtérben, a dézsa melletti fatőkéen kétfülű kis üst, az ún. *rejpsalni* látható, amelyben a darabos állapotban kapott bengáli indigót vasgolyókkal törték össze. A tábla másik oldalára (2. kép) a mángorló helyiség egy része van festve. Az idősebb festő a mángorló alá helyezett görgőt fogja, bal felől van a *haspli* vagy *pámoló*, amin a végárut a hengeralakú görgőkre *fölpámolták*, föltekerték. Ebben a *kisinas* segített a mesternek. A mángorlót körben járó ló működtette.

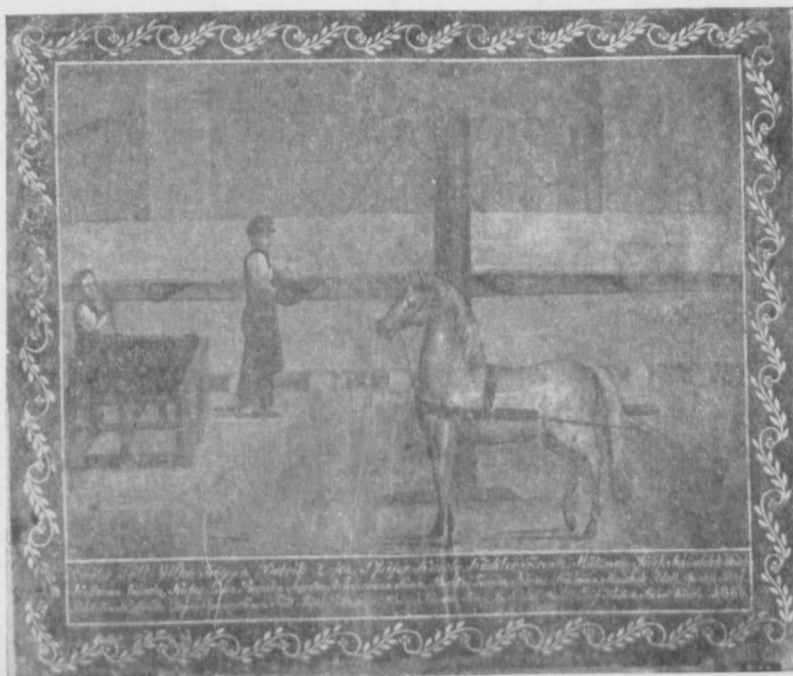
A szegedi múzeum a Wiedermann műhelyből őriz nagyobb mennyiségű kékfestő mintakészletet. A minták 1906–07-ben és 1914-ben kerültek a múzeumba, nagy részük kézi nyomóminta, de van 44 db *peratíon* használt gépi minta is. A kézi minták $\frac{1}{3}$ része faidomú, tehát a kezdetlegesebb technikával készült dúcok csoportjába tartozik.

*

A szegedi kékfestők portékájukat hetipiacokon és vásárokon sátrakban értékesítették. Otthon utcára nyíló üzletük általában nem volt, legfőljebb *magazin*. Ez tulajdonképpen raktárhelyiség volt, ahol a mester egyben átvette a rendeléseket, a festetni vagy *mángolni* hozott anyagot.

1. kép

2. kép

A századfordulón a kékfestők a Széchenyi téri *nagypiacon*, a főposta előtt árultak. Messziről meg lehetett ismerni kékre festett sátraikat. Az 1890-es években szerdai és szombati hetipiacon még 11 sátrat olvastak meg a főposta előtt. Számuk a század elején nyolcra fogyatkozott. Az 1900-as években két Wiedermann: özv. Wiedermann Antalné és fia, a két Ivánkovicsné, özv. Dobrik Lajosné, Kohlmann Jánosné, Bite Ferencné és Pálffy Gyula szegedi festők sátra állott a piacon. Legutoljára özv. Bite Ferencné hagyta abba a piacozást. Ő még festőműhelyük megszüntetése (1926) után is árult, de áruit már a szegedi Eisenstädter, majd Holtzer kereskedelmi cégektől vette, illetőleg a soproni Léderer testvérektől és a győri Romberg gyártól rendelte.

Meg kell jegyeznünk, hogy az utolsó időkben nemcsak Bitéék, hanem a jóval berendezettebb Wiedermann Antal és a többi festő is a Kárász utcai Eisenstädter lerakattól vették áruik egy részét. Emellett még dolgoztak a műhelyben, de ez már kétségkívül a hanyatlás jele volt. Így a vásárló nép is hozzászokott lassan az indantren világos *festőhöz*, a gyári készítményekhez, tehát az ízlésváltozás és a mesterség hanyatlása kölcsönösen hatottak egymásra.

A kékfestők portékájukat legnagyobbbrészt vásárokon értékesítették. A régi szegedi festők legjobb vásárhelyei a bácskai és bánáti faluk voltak. Rendszeresen eljártak Magyarkanizsa, Törökkanizsa, Zenta, Rábé, Csóka, Martonos, Oroszlámos, Nagyszentmiklós, Szabadka, Horgos vásáraitra. Ezen a vidéken főleg a német és szerb ajkú nemzetiségek vásárolták a festőt. A legjövődelmesebb vásárhelynek Nagyszentmiklóst említik. 1918 után elveszítették ezt a jó felvevő piacot.

Jó vásárhelyek voltak a várostól keletre Apátfalva, Battonya, Makó. Körzetükhöz tartozott a kiskun vidék: Kiskundorozsma, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kiskunfélegyháza és ezen kívül Kistelek. Nagyon szerették a festőt Tápé parasztasszonyai, ők a szegedi hetipiacokon vásároltak. Szegedi festők a Tiszántúlra, Orosháza, Békéscsaba felé nem igen mentek vásárolni, csak Wiedermann járt rövid ideig Hódmezővásárhelyre.

Minden festőnek megvolt a maga vevőköre, amelyre vásárokon rendszerint mindig számíthatott. Ezt persze gondos piackutatással, gyakran ügyes kereskedői fogásokkal alakították ki. Az Ivánkovics testvéreknek Kistelek volt a legjobb vásárhelyük, de jól árult itt a többi festő is.

A vásárokra rendszerint saját lovas kocsijukon jártak. Régen ugyanis minden kékfestő tartott lovakat a mángorláshoz. A portékát nagy, megvasalt ládákban szállították, amikből egy parasztkocsira a vásároló személyzet mellett kettőt tudtak felrakodni. Módos, nagyobb festők a jó vásárhelyekre 3–4 láda portékát is vittek, ezért ilyenkor fuvarost is fogadtak. Vásárolni ment az egész család: a mester, a felesége, a nagyobb gyerekek, akiknek a segítségét már fölhasználhatták, rajtuk kívül egy segéd és az inas — ha dolgoztak a festőnél —, de legtöbbször két elárusító asszonyt is vittek magukkal. Az inas hajnalban a sátorverésnél segítkezett, majd lelkére kötötték: figyeljen jól, nehogy meglopják a mestert. Az elárusító asszonyok kiszolgáltak, de pénzt csak a mester és felesége vehettek át. A vásári sátrak leverésekor hagyományos íratlan szabály kötötte a festőket: csak „rangidősségi” sorrendben következhetek egymás után, az volt a kékfestő sor elején, akinek legrégebb volt az iparigazolványa és utána ilyen sorrendben a többi. E hagyományos szokással szemben nem volt vitának helye.

Másik érdekes szokás volt vásárokon, hogy ha a vevő a sátornak a kítámasztó karó által körülhatárolt térségébe ért, akkor másik mester már nem szólhatott utána, nem hívhatta vissza magához. Ha egy-egy festő mégis vétett e szokás ellen, gyakran harag és veszekedés lett a következménye. Az iparosok közötti konkurrencia-harc ilyenkor éreztette hatását. Egyébként a kékfestők az árak tekintetében összetartottak, inkább úgy növelték a hasznót, hogy olcsóbban próbálták a nyersanyagokat beszerezni és csökkentették az előállítási költségeket.

A vásározás jellegzetes színfoltja volt a régi kékfestők, általában a vásárra járó iparosok életformájának.

A Szeged környéki festőviselet vizsgálata — mint említettük — másutt történt meg. Ismételések elkerülése végett itt csak a régi szegedi kékfestők néhány viseleti vonatkozású tapasztalatára, visszaemlékezésére utalunk.

Szeged környékén a középkék alapon fehér mintás festőt kedvelték. Ezt a színárnyalatot úgy nyerték, hogy 8–10 *cugot* adtak az anyagnak. Jellemző eltérések azért akadtak a környék ízlésében. A festők jól ismerték az egyes faluk és környékük igényeit és mindenhová a hagyományosan bevált, keresett portékát vitték. Apátfalva, Battonya, Nagylak vidékén az asszonyok az egészen sötét, szinte fekete festőt szerették. Ezt úgy állították elő, hogy legalább 14–16 *cugot* adtak az anyagnak.

Makón a munkakötőnek használt *símafestő* mellett a mintás levantint vásárolták legjobban, amiből ünneplő festőruhát varrtak. Volt eltérés a minták és a kikészítés szempontjából is. Apátfalván inkább a nagymintás festőt kedvelték, Kistelek környékén pedig az aprómintásat. Régi mintanevek, amikre a festők ma is jól emlékeznek: *aprópöttyös, nagypöttyös, karikás, csíkos, zsi-bongós, pulykás* (hajlított vízcepp alakú), *szőlőfürtös, csokros, tiszavizes*.

Hódmezővásárhelyen az árut *mángolatlan* vitték piacra, mert — úgymond — a mángolt áruról azt tartották, hogy gyári készítmény, amihez nem volt olyan bizalmuk, mint a kisiparihoz. A szegedi nép egyöntetűen a fényesre mángolt festőt szerette. Ezt úgy állították el, hogy többször keményítették és újból *mángolták* a végeket.

A több színű festő viselete Szeged környékén a visszaemlékezések szerint nem volt szokás. A régi szegedi kékfestők vásároló körzetében, Bácskában azonban a nemzetiségek között kedvelt volt a zöld és sárga minta. A régi kékfestők értettek ezek készítéséhez is. A sárga és zöld mintás festőt nagyon kedvelték a cigányok is. Pálffy Gyula szegedi festő egyszer a kiskundorozsmai cigányoknak adott el ilyen mintájú anyagot. Utána sűrűn fölkeresték és jól megfizettek érte, mert más nem foglalkozott a készítésével. (16)

Az adatokból kitűnik, hogy Szeged a kékfestő iparnak jelentős tájközpontja volt. A szegedi festőüzemek a vásározás révén igen nagy kiterjedésű vidék: a Duna–Tisza köze déli része, Tisza–Maros köz, korábban a Bácska és Bánát parasztlakossága igényeinek kielégítésére dolgoztak. A kapitalista gyáripar versenye valamivel később sorvasztotta el a szegedi üzemeket, mint más alföldi műhelyeket. Igaz ugyan, hogy az utolsó évtizedekben a kisüzemek egyre inkább a gyári készítmények árusaivá lettek. Ez már a hanyatlás utolsó fázisát jelentette.

¹⁶ A többszínű festő készítéséről is „A kisteleki kékfestő műhely” c. tanulmányunkban írunk, MFMÉ 1963. Adatközlők: Dennert Mihály kelmefestő (1877–1960), Pálffy Gyula kékfestő (1885–), Dr. Bite Ferenc (1903–), Ivánkovics Erzsébet (1888–).

ANGABEN ZUM BLAUFÄRBERGEWERBE IN SZEGED

von

A. JUHÁSZ

Der Verfasser berichtet über Angaben in Bezug auf die Geschichte und Ethnographie eines ausgestorbenen historischen Szegeder Gewerbszweiges, des Blaufärbergewerbes.

Dieses Gewerbszweig wurde auch in Szeged hauptsächlich von Gewerbsleuten deutscher und österreichischer Herkunft, Mitgliedern der Familien Felmayer, Adler, Auer und Wiedermann, eingeführt. Gemäss der Konskription von 1828 arbeiteten 4 Färber (auf Latein: tinctor) in der Stadt. In 1826 erhab Antal Felmayer seine Werkstatt auf das Niveau einer Fabrik, die bis 1876 tätig war. Aus bisher noch nicht veröffentlichten Archivquellen gibt der Verfasser die Anzahl der im Färbergewerbe arbeitenden Meister, Gehilfen und Lehrlinge in 1830 und 1844 an.

Von der Blaufärberfamilie Ivánkovichs ist seine Färbertafel, die vom gewerbsgeschichtlichen und ethnographischen Gesichtspunkte aus ein sehr wertvolles und seltenes Dokument ist (Abb. 1, 2.). Auf den zwei Seiten der Tafel unter der Darstellung der Färberwerkstatt bzw. der Mange befindet sich die Aufzählung der Szegeder Blaufärber in 1866.

Der Verfasser beschreibt ausführlich die Lage der Blaufärberwerkstätte in Szeged und die Umstände ihrer Erlöschung. Die letzten Färberbetriebe in Szeged: die Werkstätte von Antal Wiedermann und Ferenc Bite erloschen gegen die Mitte der 1920-er Jahre.

Die Technologie der Blaufärbung und die Färbertracht hat der Verfasser schon in seiner Abhandlung betitelt „Die Blaufärberwerkstatt von Kistelek“ (im Jahrbuch des Ferenc Móra Museums 1963, Szeged) bekannt gemacht, darum skizziert er im Zusammenhang mit diesen nur die speziellen Szegeder Angaben. Er spricht ausführlicher vom Verkauf der Färberwaren und vom Marktbezirk der Szegeder Blaufärber. Vor dem ersten Weltkrieg waren die besten Handelsplätze der Szegeder Blaufärber die Dörfer in Bácska und Bánát. Gute Handelsplätze im Bezirk waren noch Makó, Kistelek und des kleinkumanische Gebiet.